

SZÖVEGKRITIKA

Kosztolányi Dezső az 1920-as évek elején két kötetet szerkesztett a század első évtizedének végén – 1917–1920 között – alkotott rövid szépprózai írásaiból. Mindkettő 1920-ban jelent meg: a *Béla, a buta* októberben, *A rossz orvos* pedig decemberben, bár a címlapján az 1921-es évszám szerepel.¹ A két kötetet nemcsak a keletkezés időpontja köti össze, hanem a kötetkompozíció is. Mindkettőben a címadó írás egy-egy hosszabb prózai szöveg, melyet a szerző „regényvázlat” (*Béla, a buta*), illetve „kis regény” (*A rossz orvos*) műfaji megjelöléssel közöl. A címadó írásokon kívül a *Béla, a buta* kilenc, *A rossz orvos* pedig négy novellát tartalmaz. A *Béla, a buta* című kötetnek egyetlen kiadása jelent meg a szerző életében, *A rossz orvos* címmel viszont 1927-ben is megjelent egy prózagyűjtemény, mely azonban csak a címadó írásban egyezik meg a korábban azonos címmel kiadott kötettel. Az 1927-es kötetkompozíció rendezőelve egyfajta életmű-bemutató, a szerző 1908–1921 közötti rövid szépprózai köteteiből ad válogatást: *Boszorkányos esték* (1908), *Bolondok* (1911), *Páva* (1911, 1920), *Bűbájosok* (1916), *Káin* (1918, 1922), *Béla, a buta* (1920), *A rossz orvos* (1921) [1920]. Az 1927-es kötet szövegét és jegyzeteit lásd a III. Függelékben.

¹ Lásd még a *Keletkezéstörténet* című fejezetet. A kötetek részletes leírását lásd a *Szövegforrások bibliográfiája* című alfejezetben.

Az alapszöveg kiválasztása

A főszöveg alapja – az alapszöveg – a fenti bevezetőben ismertetett két kötet: *Béla, a buta* (1920) és *A rossz orvos* (1921) [1920]. A kötetek minden egyes írása számos alkalommal megjelent Kosztolányi életében – a kötetté formálódás előtt és után is – folyóiratban, antológiában, illetve kötetben. Alapszövegül mégsem az írások első vagy utolsó közlését választottuk, mert több érv szól mind az első kiadás (editio princeps), mind az utolsó kiadás (editio ultima) kitüntetett figyelembevételé ellen, mint mellett.

Kosztolányi rendszeresen átdolgozta műveit, az írások szövege minden megjelenéssel változott, alakult. A kötetbe válogatás azonban egy szépirodalmi mű szövegformálódásának kitüntetett pillanata, és ezeknek az írásoknak ez az első kötetbeli megjelenése.

Mind a szerző, mind a megjelentetésben közreműködők (szedő, kiadó) részéről nagyobb odafigyelést kap a kötetkiadásra, mint az efemer jellegű újságközlésre szánt szöveg. A napilap- és folyóiratbeli megjelenés alkalmával gyakran olyan irodalmon kívüli szempontok is szerepet játszanak, melyek a kötetbeli megjelenés számára megalkotott szöveg esetében nem állnak fenn. Terjedelmi okból szükséges rövidítések, tömörítések, kihagyások, illetve az újságolvasó közönség igényeit tekintetbe vevő stiláris és szerkezeti megoldások figyelhetők meg a folyóiratközlések esetében. Az alapszöveg kiválasztásánál a művek fejlődéstörténeti helyének aspektusát is érdemes figyelembe venni. Kosztolányi nyelvezete, stílusa, látásmódja, történetmesélésének sajátosságai változtak az idők folyamán, azaz a tízes és húszas évek fordulójának szépprózai írásai a későbbi megjelenéskor már más elbeszélőmódról is tanúskodnak, a későbbi írói korszakra jellemző jegyeket is mutatnak. A legjelentősebb ez a változás a regények esetében, különösen a nyelvi megformáltság tekintetében. A *Béla, a buta* és *A rossz orvos* a szerző első kísérletei a regény műfajában, utolsó megjelenésük ideje azonban – 1927 (*A rossz orvos*) és 1929 (*Béla, a buta*) – már a nagyregények – *Nero* (1921), *Pacsirta* (1924), *Aranysárkány* (1925), *Édes Anna* (1926) – megalkotása utánra esik. Ezért – bár a kötet minden írásának vannak korábbi és későbbi

szövegváltozatai is – az editio definitiva, azaz a végleges kiadvány elvét követtük az alapszöveg kiválasztásánál.

A szövegváltozatok

Kéziratok

A jelen kötet írásai közül csak kettőnek maradt fenn kézirata: a *Fogfájás* című elbeszélésnek egy 1925 utáni változata, és *A rossz orvos* című kisregény Kosztolányi Dezső által készített francia fordításának egy töredéke, lásd a *Kéziratok* című fejezetet.

Nyomtatott kiadások

Kosztolányi gyakorlata az volt, hogy rövidebb szépprózai írásait számos alkalommal jelentette meg újra és újra, sok éven át, mindig egy kicsit módosítva rajtuk. Változatlan utánközlésre a jelen kötet írásai között nincs példa. A lényegi mondanivaló alapvető változtatásokon nem esett át, az átírás legtöbbször a nyelvezetet és a stílust érintette, alkalmanként pedig a jellem- és környezetrajzot, illetve a történetmesélést. Az egymás utáni közléseket vizsgálva megállapítható, hogy a módosítások jellegét a megjelenés helye és ideje is befolyásolta. A szövegkülönbségek száma és terjedelme a kötet- és a folyóiratbeli utánközlések, valamint a két kötetbeli közlés között a legnagyobb; kisebb mértékű a különbség két folyóiratközlés, valamint a folyóiratközlés és az azt követő kötetközlés között. Az egyes szövegváltozatok megjelenési adatait lásd a *Szövegforrások bibliográfiája* című alfejezetben.

A szövegváltozatok közötti különbségek típusai – jellemző példákkal – a gyakoriság sorrendjében:

Egy-egy szó írásmódja változik:

huszonkilencéves	huszonkilenc éves
tizenkilencéves leányt,	tizenkilenc éves lányt,
orrába, szájába	orrába-szájába
Félévet	Fél évet
Előre látható	Előrelátható
egy időben	egyidőben
<i>A jó bíró</i> (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)	<i>A jó bíró</i> (BB)

Szócserek, szintagmamódosítások:

szólt a bíró, mosolyogva	magyarázta mosolyogva
Mire kijön a leány,	Mire kiszabadul a lány,
Hallotta, hogy az orvosok köpenyt húznak,	Tudta, hogy az orvosok köpenyt húznak,
félreeső utcácskájában.	félreeső utcájában.
<i>A jó bíró</i> (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)	<i>A jó bíró</i> (BB)

Magyarítás:

Visongott, sikongott a gyerekkolónia és izgatta az öreget.	Visongott, sikongott a gyereksereg, ingerkedett vele.
<i>Szemetes</i> (BB)	<i>A föld alatt</i> (PESTI HÍRLAP, 1925)
Ha a croupier pénzt számolt, szemét lehunyta, fejét lehorgasztotta.	Ha a kártyamester pénzt számolt, szemét behunyta, fejét lehorgasztotta.
<i>A rossz orvos</i> (RO1)	<i>A rossz orvos</i> (RO 1927)

A mondattagolás megváltozása:

Aztán jöttek a többiek is. Az igazi nyavalyások, balkörmű és sötét fickók, busa homlokkal és elfajzott koponyával, a bűn sápadt hektikásai, majd a hevenyfertőző betegek, a gyujtogatók, mintegy a tüdőgyulladás forró lázában. Rablók és betörők, mint a hagymázosok, a gyilkosok, ezek a pestisese, kiken már nem lehet segíteni, végül a visszaesők, a gyógyíthatatlanok, a förtelmesek, örökké kiújuló tályogokkal, rohadt karokkal és elszenesedett lábbal, emberi voltukból kiforgatva, szinte fölismerhetetlenül.

A jó bíró (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)

Aztán jöttek a többiek is, az igazi nyavalyások, balkörmű és sötét fickók, busa homlokkal és elfajzott koponyával, a bűn sápadt hektikásai, majd a hevenyfertőző betegek, a gyujtogatók, mintegy a tüdőgyulladás forró lázában, rablók és betörők, mint a hagymázosok, a gyilkosok, ezek a pestisese, kiken már nem lehet segíteni, végül a visszaesők, a gyógyíthatatlanok, a förtelmesek, örökké kiújuló tályogokkal, rohadt karokkal és elszenesedett lábbal, emberi voltukból kiforgatva, szinte fölismerhetetlenül.

A jó bíró (BB)

A szövegtagolás megváltozása:

Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta.

Sokkal jobban izgatta ennél az, hogy a botot a sok csomagtól – akármiként nyujtogatta a nyakát – nem láthatta.

Ezüstbot (BB)

Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta. Sokkal jobban izgatta ennél az, hogy a botot a sok csomagtól – akármiként nyujtogatta a nyakát – nem láthatta.

Ezüstbot (PESTI NAPLÓ, 1918)

A kötetközlés és az azt követő folyóiratközlés szövegváltozatait összehasonlítva kiderül, hogy a változtatás leggyakoribb esete az, hogy a szerző terjedelmi okból kénytelen volt rövidíteni, egyes részeket elhagyni.

Bizonyos helyeken kis módosítás elegendő volt, hogy beférjen a szöveg az újsághasábjába. Ekkor a mű jelentéstartalma nem módosul, csupán igekötőt, kötőszót, névelőt veszít a szöveg, de a változtatások természetesen hatást gyakorolnak a stílusra:

De nem talált semmit. Csak port és szalmát, rozsdás lábasokat, cserepeket és üvegdarabokat, összegubancolt hajat és rohadt cipőket, olyan holmikat, melyeknek már az értelmét se tudta.

[...]

Úri házakhoz hívták, agyonlőni a veszett kutyákat és a beteg macskákat. Egérfogókat árult és patkánymérget, melyet bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskocsi mélyén.

Szemetes (BB)

De nem talált semmit. Csak port, szalmát, rozsdás lábasokat, cserepet, üvegdarabokat, gubancos hajat, rohadt cipőket, olyan holmikat, melyeknek már az értelmét se tudta.

[...]

Úriházakhoz hívták, agyonlőni veszett kutyákat, beteg macskákat. Egérfogókat árult, patkánymérget, melyet bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskocsi mélyén.

A föld alatt (PESTI HÍRLAP, 1925)

Számos esetben azonban olyan hosszabb szövegrészek maradnak ki a folyóiratközlésből, melyek a történetet, a szereplők jellemzését és környezetét árnyalják. Ez esetekben a terjedelmi változás hatással van a történet ritmusára és az elbeszélés szerkezetére is:

Behozzák a másik szobából a bőrfotel, melyben délutánonként az apósa szokott szundikálni. Abba süpped bele, lihegve a fájdalomtól. Leveszik az asztalterítőt is, melyre aratólányok, búzavirágok, pipacsok vannak hímezve, a csupasz asztalra ráteszik a rumot és poharat. Fejét a bőrfotel támláján nyugtatja, bandzsít a lámpára, zsisbong a bal arca, lüktet és viszket a gyuladt inye. Néha pár pillanatra mintha alábbhagyna. Ez azonban csak a fájdalom kacérkodása, kihívás a játékra, készülődés újabb támadásra, mert az alattomos szünetek után teljes erővel zendül fel a fájdalom, cifrán és kacskaringósan tekergőzik, éles, mint a fűtty, hegyes, mint a sikoly.

VI. A menyasszony [...]

Fogfájás (BB)

Behozzák a másik szobából a bőrfotel, melyben délutánonként az apósa szokott szundikálni. Abba süppedt bele, lihegve a fájdalomtól.

VI. A menyasszony [...]

Az ügyész ezen a vasárnap délután vádbeszédére készült. Negyven év körül lehetett, egészséges, izmos, nyugodt férfi, mintaképe a mérsékletes és egyensúlyozott embernek, kinek minden vonása szabályos, az idegesség rángása nélkül. Le lehetne őt fényképezni egy néprajzi tankönyv számára és aláírni: „középeurópai férfi”. Régen elmúltak azok az idők, mikor munkája izgalomba hozta.

Őt évi fegyház (RO1)

A szereplők és a környezet jellemzését, a történetmesélést, illetve a szituációt érintő módosítások az első kötetváltozat számára ártírt elbeszélésben. Ezek gyakrabban bővítések, ritkábban kihagyások:

A néni bólintott és az asztalra mutatott, hogy akkora volt. Aztán tovább pasziánzozott. A másik, inkább foglalkozott velünk.

A nagy család (UJ NEMZEDÉK, 1920)

Vilmának több ideje maradt, olvasott, vagy bement a sötét szalonba, ahol leánykori zongorája állott.

A rossz orvos (NYUGAT, 1920)

Most végképen elhatározta, hogy a botot megtartja magának. Vidéki rokonainál, akiknél a karácsonyi ünnepeket töltötte, harmincöt koronát veszített, huszonegyesen. Anynyit mindenesetre, de semmiesetre se többet.

Ezüstbot (FRONT, 1918)

Az ügyész ezen a vasárnap délután vádbeszédére készült. Negyven év körül lehetett. Egészséges, izmos, nyugodt férfi, mintaképe a mérsékletes és egyensúlyozott embernek. Régen elmúltak azok az idők, mikor munkája izgalomba hozta.

Igazság (PESTI HÍRLAP, 1926)

A néni bólintott és az asztalra mutatott, hogy akkora volt. Aztán tovább pasziánzozott. A másik néni, aki magasabb volt, inkább foglalkozott velünk.

A nagy család (RO1)

Vilmának több ideje maradt, olvasott, vagy bement a sötét szalonba, ahol leánykori zongorája állott, melyet többi holmijaival felhozott.

A rossz orvos (RO1)

Most végképen elhatározta, hogy a botot megtartja magának. Vidéki rokonainál, akiknél a karácsonyi ünnepeket töltötte, harmincöt koronát veszített, huszonegyesen. A bot épen harmincöt koronát érhet. Anynyit mindenesetre, de semmiesetre se többet.

Ezüstbot (BB)

Amint nyitott szemmel bámult a sötétségbe, elképzelte, hogy valami bűnt követ el. Emlékezett egy fiatal cigányfiúra, ki megölte a kedvesét, karcsú és gyönyörű volt, mint valami nemes vad. Hamarosan belátta, hogy ő sohase tudna se gyilkolni, se más bűnt elkövetni. Végtelenül sajnálta azokat, akik vétkeznek.

Idegességében rágyújtott egy cigarettára.

[...] az élet azért van, hogy használjuk. Akkor azonban eszébe jutott az ellenérv is. Mert az igazságnak két arca van. Az ember sohase szeretheti egészen. Ment, ment a parkon át, a sunyi, hajnali holdfényben, s a behorpadt kemény kalapjával olyan volt, mint valami polgári démon.

A jó bíró (ÉRDEKES ÚJSÁG, 1920)

A módosítások egy része hatással van a dramaturgiára, a kompozícióra és a retorikára is, sőt van, ahol a történet befejezése is megváltozik:

Diadalmasan lobogtatta ezt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kór-okozó daganatot és azt a fölötébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly sokáig sajtot. [vége]

F. F. rejtélyes gyógyulása (KÉPES ÚJSÁG, 1919)

Amint nyitott szemmel bámult a sötétségbe, visszaemlékezett egy fiatal cigányfiúra, aki megölte a kedvesét, karcsú és gyönyörű volt, mint valami nemes vad. Idegességében rágyújtott egy cigarettára.

[...] az élet azért van, hogy használjuk. Bandukolt a parkon át, a sunyi, hajnali holdfényben s a behorpadt kemény kalapjával olyan volt, mint valami polgári démon.

A jó bíró (BB)

Diadalmasan lobogtatta meg ezt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kór-okozó daganatot és azt a fölötébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly sokáig sajtot.

F. F. főfelügyelő az orvosi tanácsért ötven koronát nyújtott át, melyet az orvos eleinte vonakodott elfogadni, de aztán engedett neki.

Mindenesetre, gondolta, egy tégl a harmadik emeletes házhoz. [vége]

F. F. rejtélyes gyógyulása (BB)

A változtatások lehetnek korfestők is, azaz tükrözik a megjelenés idejének pénznemét, divatját, stb.:

Máskor azt álmodta, hogy a nő meg-
betegedett, tifusza volt és kihullt a
haja.

*Üveg-szem (Ország-Világ almanach,
1919)*

Máskor azt álmodta, hogy a nő meg-
betegedett, hagymája volt és kihullt
a haja.

Üvegszem (BB)

Huszonöt éves szolgálati idejét a vál-
alat megünnepelte. Ezer koronát ad-
tak át borítékban [...]

Apa (BB)

Huszonöt éves szolgálati idejét a vál-
alat megünnepelte. Kétszázötven
pengőt adtak át borítékban [...]

Jánoska betegsége (ÜNNEP, 1935)

Afféle kis külvárosi kávé mérés volt,
viaszkosvászonnal bevont asztalkák-
kal, hol katonák és munkások hadi-
kávét isznak és keserű mákospatkót
rágna.

Az örült (UJ NEMZEDÉK, 1919)

Afféle kis külvárosi kávé mérés volt,
viaszkosvászonnal borított asztal-
kákkal, hol közkatonák, munkások
kávéznak, keserű mákospatkót rág-
nak.

*Lajos megőrül... (A PESTI HÍRLAP
VASÁRNAPJA, 1925)*

A *Szemetes*, az *Apa* és *A rossz orvos* első és második kötetbeli megjelenése között több szöveghelyen figyelhető meg különbség, mint e művek bármely más két szöveggözlése között. A három mű két kötetbeli megjelenésének szöveggözléseit számba véve megállapítható, hogy a változtatások célja egyrészt a mind tömörebb, rövidebb fogalmazás, másrészt a cselekményvezetés és a történet csattanója szempontjából elhagyható, részletező mellékszálak kiiktatása.

Jellemző példa az alábbi két idézet különbsége. Kosztolányi – amellett, hogy az egyik „és”-t „s”-re cserélte, a másikat pedig elhagyta – törölte a „mégegyszer” szót, hiszen a szövegben benne van, hogy a pap többször egymás után felszólította az ifjú párt, hogy szeressék egymást, vagyis a „mégegyszer” kimondását rá lehet bízni az olvasóra.

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – és kitérte karját.

[...]

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben és minthogy nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.

– A szeretet az élet – kiáltotta – a szeretet az igazság, és a szeretet az út – mondta még egyszer, olyan egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezdtek.

A rossz orvos (RO1)

Az olvasóra bízta a „tanulság” levonását is:

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot. Ténfergett a beteg fiú körül, tétlenül. [...] Ideje maradt a szemlélődésre is. [...] A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt kap, az ő kisházában pedig délután háromkor egészen hangulatos.

A szegény emberek ilyenkor jönnek rá, hogy nem az övék az életük. Elmulik és észre sem vehetik.

Fia egy hét múlva felkelt az ágyból.

Apa (BB)

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – s kitérte karját.

[...]

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben s minthogy nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.

– A szeretet az élet – kiáltotta, – a szeretet az igazság, a szeretet az út – mondta, olyan egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezdtek.

A rossz orvos (RO 1927)

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot. Ténfergett a beteg fiú körül, tétlenül. [...] Ideje maradt a szemlélődésre is. [...] A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt kap, az ő kisházában pedig délután háromkor egészen hangulatos.

Fia egy hét múlva fölkel az ágyból.

Apa (RO 1927)

A szövegek közlés és a szövegkritikai jegyzetek

A főszöveg az alapszöveget betűhíven tartalmazza, csupán a sajtóhibákat javítja (a javítás tényét és helyét jelezve), a kötetek pusztán tipográfiai jellemzőit azonban nem követi. Tipográfiai esetlegességek tekintjük a címek nagybetűs szedését és a címeket lezáró pontot is. (A *Béla, a buta* kötetkiadásában a címek után található.) Egységesítettük továbbá az idézőjel- és gondolatjel-használatot. A főszöveg lábjegyzeteiben a további közlések eltérő szövegváltozatai olvashatók. A főszöveg olvasata így lehetővé teszi a kötetté formálás szándékával létrehozott szövegváltozat, továbbá a művek kiválogatásával, kötetté szerkesztésével, azaz a kötetkompozíció kialakításával megvalósított szerzői szándék megismerését. A lábjegyzetek segítségével pedig követhetővé válik a szöveg alakulása, változása.

Helyesírási kérdések

A betűhív szövegek közlés célja, hogy minél pontosabban visszaadja a szövegváltozatokat, a szerző és kora nyelvhasználatának megfelelően. A korabeli helyesírás gyakorlata ugyanis jelentősen különbözött a maiétól. Különösen a központosítás, az egybeírás-különírás, az idegen eredetű szavak és a földrajzi nevek írásmódja, továbbá a hosszú és a rövid magán- és mássalhangzó-használat terén figyelhető meg jelentős eltérés a mai nyelvallapottól. Például a „vajjon” szó öt helyen fordul elő a *Béla, a buta* című kötetben, s minden esetben „vajjon” alakban: *Ezüstbot, Legenda* (kétszer), *Üvegszem, Béla, a buta*. Kosztolányi az „épp”, „éppen” szót és további képzett alakjait minden esetben egy p-vel használta, lásd például *Hűség*: „épen”, *Ezüstbot*: „épen”, „végekén”, *A jó bíró*: „főképen” stb.

A korra és a nyelvallapra jellemző még a helyesírási, írásmódbeli és központosítási következetlenség is. Például a „múlik” szó hosszú és rövid ű-val is előfordul a *Béla, a buta* című kötet 1920-as kiadásában: „múlt”, „elmúlt”, „múlik”, „elmúlik”, „múlva” (*A jó bíró, Fogfájás, Legenda, Apa, Hűség*); „elmult”, „mulik”, „elmultak”, „mult”, „mulva”, „multjának”, „multat”, „Multkor”, „multán” (*Fogfájás, A jó bíró, Béla, a*

buta, F. F. rejtélyes gyógyulása, Szemetes, Üvegszem, Apa), stb. Az *Apá*-ban két egymást követő mondatban olvasható a szó rövid és hosszú magánhangzós alakban: „Elmulik és észre sem vehetik. Fia egy hét múlva felkelt az ágyból.” Az „egyetmást” kifejezés egybeírva és kötőjeles változatban is megtalálható: az *Ezüstbot*-ban és a *Béla, a butában* egybeírva, „egyet-mást” alakban pedig a *Hűség* című elbeszélésben.

A központosítás kérdésében Kosztolányi „következtesen következtelen”. Például a párbeszédese részekben a megszólaló jelzésére kiteszi a nyitó gondolatjelet, de általában nem teszi gondolatjelek közé a narrátor közbevetését. A mondattagolás vesszőhasználatát is sokszor esetlegesnek tűnik.

A 20. század első felében ugyanis a helyesírás még eléggé képlékeny volt. A nyelvhelyességet az előszó, a beszélt nyelv felől közelítették meg. Sokáig nem létezett teljességre törekvő nyelvhelyességi szótár, nem volt még kész a nyelvi normatár, nem volt teljes az akadémiai szabályozás. Készültek helyesírási szabálykönyvek, néhány tíz lapos kis füzetek az akadémiai és tudós társaságok tagjai számára, és másfajta az iskolák használatára, de ezek nem adtak teljes körű útmutatást. Az első helyesírási szótárt 1899-ben adták ki; a szabályzat és a szótár együtt 56 lapot tett ki. 1903-ban jelent meg a bővített kiadás – Simonyi Zsigmondtól –, de ez is csak 209 lapra terjedt. A nyelvújítás eredményei még beépülőben voltak, hiányosak voltak a megfogalmazott szabályok – és folyamatosan változtak is. Az iskolában tanított és az akadémiai helyesírás olyannyira különbözött egymástól, hogy – először 1903-ban – összehasonlító jegyzékeket adtak ki az eltérésekről. Kosztolányi sokat foglalkozott a nyelvhelyesség kérdésével, és tevékenyen részt vett a norma kialakításában. Többek közt ez az indoka a betűhív közlésnek, amellelt, hogy az egyedi helyesírási megoldások stílusis jelentőséggel is bírnak. A helyesírási szabályok ma sem változatlanok, a ma aktuális helyesírási szabályok alapján történő átirás idővel ugyancsak elavult lesz, viszont minden átirás magában rejtí a szövegromlás lehetőségét. Amennyiben egyértelmű sajtóhibáról van szó, természetesen javítjuk, de az olyan esetben, ha feltételezhető, hogy a sajátos írásmód és/vagy központosítás a szerzői szándékot tükrözi, a szövegforrást alapul véve közöljük.

A források és a változások jelölése, figyelembevétele

A szövegváltozatokat a főszöveg lábjegyzeteiben közöljük. A jegyzet mindig a forrás azonosításával kezdődik. Az azonosítás a szövegváltozatot közlő forrás rövidítéséből és a megjelenés évéből áll. A rövidítések feloldását lásd a *Rövidítések jegyzékében*.

Minta:

Fölemelte¹

¹ [BMN 1925] Fölszegte

Több szövegváltozat esetében a variánsokat a megjelenés sorrendjében közöljük.

Minta:

tulajdonképen¹

¹ [ÉÜ 1919] tulajdonképpen [PH 1925] tulajdonkép

Egyenlőségjellel jelezzük, amennyiben több szövegváltozat megegyezik.

Minta:

se¹

¹ [UN 1919] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] sem

Egyes nyomdák betűkészlete nem volt teljes, például a *Bácsmegyei Napló* nem használt hosszú Í, í, Ű, ú, Ū, ū betűt. Mivel a magánhangzók időtartambeli különbsége sem stílári, sem tartalmi többletjelentést nem hordoz a széppróza esetében, és a szerzői szándék sem bizonyítható, a szövegváltozatok magánhangzóidőtartam-különbségeit nem jelezzük.

A szövegközlő jegyzet nem ismétli meg a változást határoló első és utolsó változatlan szót. Egyszavas csere esetén a főszövegnek arra az egy szavára vonatkozik, melyen a jegyzetpont található, abban az esetben is, ha a szövegváltozat több szóból áll, azaz a jegyzetben olvasható szövegváltozat azt az egy szót helyettesíti, amely lábjegyzetet kapott.

Minta:

gyakorol.¹

¹ [UN 1919] gyakorol és jóvátehetetlen.

A központosítás eltéréseit – a tapadó írásjelek meglétét vagy hiányát – szövegközléssel jelezzük, a nem tapadó írásjel (a gondolatjel) hiánya pedig sajtó alá rendezői kommentárt kap.

Minta:

arcukon,¹

¹ [KÚ 1919] arcukon

Minta:

buja¹

¹ [BMN 1925] buja,

Minta:

ábrándozott –¹

¹ [F 1919] [nincs gondolatjel]

A betűtípus-változatokat szövegközléssel mutatjuk be.

Minta:

„legcsunyább férfikor”.¹

¹ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] „legcsúnyább férfikor”.

Sajtó alá rendezői kommentár jelzi a szövegváltozatokból törölt szövegrészek határait.

Minta:

oly¹

¹ [ÉÚ 1920] [ez a szó hiányzik]

Minta:

Otthagytá a fogason és valaki megtalálta.¹

¹ [PHNN 1925] [ez a mondat hiányzik]

Minta:

Vékony Pál hagyatékába történetesen elkeverődött egy angol könyv is, valami homályos és értéktelen teológiai munka,¹ melyet valaki valamikor náluk felejtetett.

¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a tagmondat hiányzik]

Többszavas csere esetén sajtó alá rendezői kommentár jelzi a változás határait.

Minta:

De minél tovább bámulták, annál érthetlenebb volt ez a földdarab.¹

¹ [ÉÚ 1924] [e helyett a tagmondat helyett:] annál érthetlenebb volt.

A szövegtagolás eltéréseiről is sajtó alá rendezői kommentár tájékoztat.

Minta:

Sokkal¹

¹ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

Minta:

Azokkal¹

¹ [ÉÚ 1920] [új bekezdés]

Jelezzük a sajtóhibákat a főszöveg és a szövegváltozatok tekintetében egyaránt. A főszöveg sajtóhibáit a jegyzet elején forrásmegjelölés nélkül, a szövegváltozatokéit forrásmegjelöléssel közöljük.

Minta:

tolvajnyelven¹

¹ [sajtóhiba:] tovajnyelven

Minta:

szimatoltak,¹

¹ [PN 1917:] [sajtóhiba:] simatoltak,